

РОЗДІЛ VII. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 373.2.015.31:78

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-32>

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Бущак І. М.

*асистент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-3321-5262
ihor.bushchak@lnu.edu.ua*

Кость С. П.

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-3894-5726
svitlana.kost@lnu.edu.ua*

Пирч М. І.

*магістрантка II курсу факультету педагогічної освіти
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-8558-5364
mariana.pyrch@lnu.edu.ua*

Ключові слова:

*музика, музичність,
музикальність, музикування,
творчість, музична
діяльність, музичне
мистецтво.*

У статті проаналізовано значення музичного мистецтва у розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, який вважається найбільш чутливим періодом для означуваної мети. Окреслено вклад науковців в опрацювання актуальних проблем музичного виховання та навчання, розвитку музичного мистецтва та культури, створення можливостей музичної освіти для дітей дошкільного віку, впливу музики на розвиток особистості дитини, формування її духовного світу засобами музики. Означено еволюцію музичного мистецтва: основи становлення у найдавніші часи, у період розпаду первісного устрою, коли музика виокремилась як самостійний вид мистецтва; розквіт у давньогрецькій культурі, у якій надзвичайного значення надавали естетиці, мистецтву, музиці, вмінню бачити прекрасне та створювати гармонію довкола себе і цьому навчали дітей з раннього віку. Виокремлено ознаки творчої особистості, такі як наявність стійкого інтересу до певного виду діяльності з раннього віку, висока внутрішня мотивація, сміливість, фантазія та розвинена уява. Проаналізовано зміст найбільш поширеної програми розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля», за якою працюють заклади дошкільної освіти в нашому регіоні, а саме розміщену в ній освітню лінію «Дитина у світі культури», яка представлена двома розділами, серед яких є розділ «Світ мистецтва», що включає музичну

діяльність. Зазначено, що творчі здібності, а саме ладове відчуття (емоційне сприймання та впізнавання), здібність до слухового уявлення (музична пам'ять), музично-ритмічне відчуття (здібність відтворювати ритм), музичний слух (який іноді є абсолютним), чудово проявляються і формуються через музичну діяльність. Обґрунтовано вагоме значення оточення, в якому дитина зростає та перебуває як вдома, так і у закладі дошкільної освіти, для прояву та розвитку її творчих здібностей. Показано важливість та особливий вплив усіх видів музичної діяльності (слухання музики, спів, гра на музичних інструментах) на розвиток дитини дошкільного віку.

CREATIVE COMPETENCIES' DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS TROUGH MUSICAL ART

Bushchak I. B.

*Lecturer at the Department of Primary and Preschool Education
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3321-5262
ihor.bushchak@lnu.edu.ua*

Kost S. P.

*Candidate of Social Communications Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education Department
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3894-5726
svitlana.kost@lnu.edu.ua*

Pyrch M. I.

*2nd year Master's Student at the Faculty of Pedagogical Education
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8558-5364
mariana.pyrch@lnu.edu.ua*

Key words:

*music, musicality, music making,
creativity, musical activity,
musical art.*

The paper analyzes the role of musical art for development of creative competencies' preschoolers, which is considered the most sensitive period. The contribution of scientists in the research of topical problems of music education and training, development of music art and culture, creation of conditions of music education for preschoolers, influence of music on the development of a child's personality, formation of his spiritual world through music. The evolution of musical art is marked: the basis of formation from the most ancient times, also in the period of the end of prehistory when music was as an independent kind of art; development in Ancient Greece, in which aesthetics, art, music, the ability to see beauty and create harmony around oneself were extremely important, and children were taught this from an early age.. Signs of creative personality are marked: the presence of a stable interest in a certain type of activity from an early age, high intrinsic motivation, courage, imagination and developed imagination. The content of the most

common education preschool program “Ukrayins’ke doshkillya” (“Ukrainian preschool”), which improve at preschools in our region, which includes the educational line “Child in the world of culture”, which is represented by two sections, including the section “World of Art” where there are musical activities. It focuses on creative abilities: sensory perception (emotional perception and recognition), the ability to auditory perception (musical memory), musical-rhythmic sensation (ability to rhythm reproducing), and musical hearing, are perfectly defined and formed through musical activity. The importance of the educational environment, where the child grows and lives both at home and in the preschool for the presentation and development of its creative competencies, is substantiated. The importance and special influence of all types of musical activities (listening to music, singing, musical instruments playing) on the development of a preschool child is demonstrated.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань дошкільної освіти є створення сприятливих умов для всебічного розвитку дітей, а також розвиток їх творчих здібностей. Психологами доведено факт, що сенситивним періодом розвитку творчих здібностей є дошкільний вік, а творчий потенціал людини у майбутньому залежить від рівня використання можливостей та розвитку творчості у дитинстві. «Без музичного виховання неможливий повноцінний розумовий розвиток людини», – відзначав відомий педагог В. Сухомлинський. «Емоційність натури, властива морально і естетично вихованій людині, виражається в тому, що серце стає сприйнятливим до доброго слова, повчання, поради, напугтя. Якщо ви хочете, щоб слово вчило жити, щоб ваші вихованці прагнули до добра, – виховуйте тонкість, емоційну чуйність юного серця. Серед численних засобів впливу на юне серце важливе місце належить музиці» [11].

Музичне виховання дітей перебувало в центрі обговорень та досліджень великої кількості педагогів та композиторів протягом довгих століть. Безліч вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як М. Монтесорі, Б. Трічків, З. Бервецький, Н. Ветлугіна, Е. Жак-Далькроз, Д. Кабалевський, З. Кодай, М. Леонтович, Р. Марченко, К. Орф, О. Ростовський, розглядали та аналізували актуальні проблеми музичного виховання та навчання, розвитку музичного мистецтва та культури, створення можливостей музичної освіти для наймолодших, впливу музики на розвиток особистості дитини й дорослого, формування духовного світу засобами музики. Багато з них зробили вагомий внесок у розвиток музичної педагогіки загалом, а також створили власні методики навчання музики й успішно довели їх ефективність. Деякі педагогічні системи та методичні принципи активно впроваджуються в освітній процес у закладах дошкільної освіти, музичних школах, центрах музичного розвитку сьогодні. Проте багато питань, які стосуються впливу музики на всебіч-

ний розвиток дітей дошкільного віку, розвитку творчих здібностей засобами музичного мистецтва, залишаються недостатньо опрацьованими.

Метою статті є дослідження значення засобів музичного мистецтва у розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повноцінний розвиток творчих здібностей дітей неможливий без музичного виховання, адже музична діяльність є невід’ємною частиною творчості. Музика, її вплив на особистість та суспільство загалом, особливості навчання та значення в житті людини були предметом обговорення та досліджень ще з давніх часів. Багато великих філософів та педагогів присвятили музиці свої праці, намагалися зрозуміти її сутність, обґрунтувати її незамінність та важливість. Оскільки саме філософи та педагоги разом зі священнослужителями з давніх-давен були найосвіченішими людьми й становили інтелектуальну еліту, вони перебували у центрі культурного та наукового розвитку держав свого часу. Щоб оцінити та проаналізувати процес розвитку музичного мистецтва, слід звернутися до найдавніших теорій та педагогічних досліджень у цій галузі.

Ще в період розпаду первісного устрою музика виокремилась як самостійний вид мистецтва, почали виникати системи нотної фіксації, відбувались перші змагання у виконавській майстерності серед музикантів. Про музику та навчання музики говорили безліч великих мислителів, такі як Піфагор, Платон, Аристотель із Греції, Лукрецій із Риму, Конфуцій, відомий філософ із Китаю, який доводив політичну роль музики, що мала виховувати мудрих та мужніх людей, здатних стати найкращими правителями та очолити державу на основі норм людської моралі та релігії, та інші відомі постаті того часу. Проте найвідомішими залишаються теорії та вчення давньої Греції [2; 4].

Конфуцій вважав музику найважливішим чинником розвитку людини, саме він науково обґрун-

тував шляхи формування в молодого покоління естетично зорієнтованої моделі поведінки в системі виховання, що й сьогодні визнається провідною в педагогіці Китаю.

В давньогрецькій культурі надзвичайного значення надавали естетиці, мистецтву, вмінню бачити прекрасне та створювати гармонію довкола себе. Цьому навчали з ранніх літ дітей, а особливе значення надавали саме музиці. Про це свідчать джерела, які збереглися з часів трьох тисячоліть до нашої ери, а саме зображення найдавніших музичних інструментів (ліри, флейти, ударних та духових); вази, статуетки музикантів, що збереглися на острові Крит; міфи, літературні твори, зокрема поеми Гомера, що відображають побут мікенського суспільства два тисячоліття до цієї ери, згадки про Орфея, якого греки вважали засновником музики; спогади та перекази використання музики у релігійних церемоніях та народних святах, започаткування хорового співу [2, с. 12–13; 4].

Ознаками творчої особистості є наявність стійкого інтересу до певного виду діяльності з раннього віку, висока внутрішня мотивація, сміливість, фантазія та розвинена уява. Загалом усі здібності проходять кілька етапів у своєму розвитку. Спершу присутня наявність вроджених задатків, вони породжують здібності як індивідуально-психологічні особливості, що дають змогу досягнути високого рівня розвитку у вибраній діяльності, їх поєднання свідчить про обдарованість, а згодом талановитість та геніальність як найвищий рівень розвитку здібностей.

Будь-який педагог, який навчає дітей музики, повинен мати ґрунтовні академічні знання з музичного виховання, бути обізнаним із сучасними дослідженнями проблем музичного розвитку, а також орієнтуватися у змісті освітніх програм та навчально-методичної літератури. Відомо, що у Базовому компоненті дошкільної освіти України [1] серед основних освітніх ліній визначена лінія «Дитина у світі культури», метою якої є забезпечення дітям повноцінного розвитку через залучення до прекрасного світу мистецтва. У цій лінії обов'язковим для усіх чинних програм розвитку має бути розділ «Музика», оскільки музичне виховання є важливою умовою формування загальної культури, естетичних почуттів дітей, розвитку їх обдарованості та індивідуальних творчих здібностей.

Програми виховання дітей дошкільного віку можуть бути як комплексними, так і парціальними. Найбільш поширеними є «Українське дошкільня» [8], «Дитина в дошкільні роки» [3], «Я у світі» [12], «Впевнений старт» [6], «Дитина» [7], «Світ дитинства» [10].

Аналізуючи вищезазначені програми, бачимо, що у кожній із них є підрозділ, який характе-

ризує музичний розвиток дітей і виокремлює певні освітні завдання та компетентності, які має виконати та досягнути дошкільник для гармонійного розвитку. Для порівняння таких завдань та компетентностей варто охарактеризувати кілька основних програм і з'ясувати, що основне, базове у музичному вихованні вони виокремлюють.

Найбільш відомою та поширеною програмою, за якою працюють заклади дошкільної освіти в нашому регіоні, є програма розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкільня». Розміщена у ній освітня лінія «Дитина у світі культури» представлена двома розділами, серед яких нас цікавить розділ «Світ мистецтва», що включає музичну діяльність. У кожній віковій групі виокремлено вікові можливості дитини щодо музичного сприйняття, загальні освітні завдання з музичного виховання та окремі завдання з кожного виду музичної діяльності (слухання музики, співу, музично-ритмічних рухів, гра на музичних інструментах). Після цієї інформації наведено перелік показників компетентності дитини, яка завершила навчання у конкретній віковій групі.

Якщо провести загальний огляд цього розділу програми, то можна побачити, що у ранньому віці завдання для дітей спрямовані на те, щоб ознайомити їх із музикою, навчити її слухати та відчувати, рухатись під музику відповідно до темпу. Щодо музичних інструментів, то діти мають знати їх назви та розрізняти звучання, наприклад, звук сопілки від дзвіночка. У молодшому дошкільному віці завдання практично не змінюються. У середній групі програма пропонує вчити дітей самостійно розрізняти жанри музики, впізнавати твори не лише цілком, але й за окремими фрагментами, під час виконання передавати конкретний характер музики, відчувати зміну регістрів, динаміки, темпу. Тут з'являється перше навчання гри на музичних інструментах, і рекомендованими програмою є бубон, трикутник та маракаси.

У старшій групі дошкільники мають значно більші можливості, адже голосове інтонування стає чистим, діти частіше співають сольно, їм це добре вдається; формується рухова та інструментальна творчість, координація досягає достатнього рівня. Граючи на музичних інструментах, діти п'яти-шести років можуть з легкістю імпровізувати, а коли в дитини проявляється обдарованість та індивідуальні музичні здібності, то вона може навіть підбирати мелодію на слух самостійно та підлаштовувати під неї власний голос. До кінця перебування у старшій групі дитина повинна диференціювати тембри скрипкових, духових, ударних інструментів симфонічного оркестру; вміти відтворювати на музичних інструментах різні ритмічні малюнки, акценти.

Творчі здібності чудово проявляються і формуються через музичну діяльність. Існують певні музичні творчі здібності, такі як ладове відчуття (емоційне сприймання та впізнавання), здібність до слухового уявлення (музична пам'ять), музично-ритмічне відчуття (здібність відтворювати ритм), музичний слух (який іноді є абсолютним). Наявність таких здібностей можна назвати музикальністю.

Серед праць, присвячених музичним здібностям, особливе місце посідає дослідження Б. Теплового «Психологія музичних здібностей». В ній запропонована оригінальна концепція музичності, що є більш високим етапом розроблення цієї проблеми. Головним показником музичності Б. Теплов вважав емоційний відгук на музику, а до головних здібностей відніс ті, що пов'язані зі сприйняттям та відтворенням звуковисотного та ритмічного руху, а саме музичний слух (як звуковисотний) та чуття ритму. При цьому до музичного слуху вчений відніс два компоненти, а саме перцептивний, пов'язаний зі сприйняттям мелодичного руху (ладове чуття), та репродуктивний (здатність до слухової уяви мелодії) [5, с. 401].

Для розвитку творчих здібностей дітей велике значення має оточення, в якому вона зростає та перебуває як вдома, так і у закладі дошкільної освіти. Ранній прояв музичних здібностей спостерігається, як правило, саме у дітей, які з народження мали певний музичний досвід, чули музику від батьків або відвідували музичні гуртки чи заняття. На музичних заняттях у закладі дошкільної освіти використовують такий вид музичної діяльності, як гра на дитячих музичних інструментах. Навчання прийомів гри, ознайомлення зі способами використання інструментів називають навчальним музичуванням. Важливим є поєднання навчального музичування з творчим – це вільна імпровізація, поєднання гри на дитячих музичних інструментах, рухів під музику та співу у довільній формі, що допомагає дітям творчо самовиразитись.

Розвиток творчості дітей засобами музичного мистецтва має надзвичайно важливу функцію у дошкільному вихованні та є передумовою успішного формування всебічно розвиненої особистості. Педагогам закладу дошкільної освіти важливо пам'ятати, що неталановитих дітей немає, як і немає дітей, у яких відсутні творчі здібності: різняться лише рівні розвитку, вроджені схильності та задатки, характер та індивідуальні особливості. Наявність хорошої бази для музичної діяльності не гарантує обдарованості у майбутньому, а є лише її передумовою, і навпаки, старання праця та бажання дитини дасть змогу досягнути високих результатів, навіть якщо початковий рівень був середнім чи низьким.

Проте варто також усвідомлювати, що «творчості» навчити неможливо, можливо лише ство-

рити умови для активізації творчих імпульсів у дітей, запалити жагу навчання й любові до мистецтва. Успішний розвиток творчих здібностей можливий лише за створення певних умов, що сприяють їх формуванню. Одними з них є увага до раннього розвитку дітей, надання дитині можливості пізнати різні види музичного мистецтва та свободи у виборі улюбленої діяльності, забезпечення матеріалами, посібниками для вільного музичування, імпровізації у вільний час та заохочення дорослими прагнення дитини до творчості.

Здійснивши короткий аналіз особливостей розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку загалом та процес їх розвитку засобами музичного мистецтва, маємо розглянути те, як музика впливає на людину та всебічний розвиток дітей. Результати численних досліджень відомих вітчизняних науковців, а також учених інших країн протягом останніх двох століть свідчать про значний вплив музики на життя людини, її фізичний та інтелектуальний розвиток, процес формування особистості й навіть характеру. Заняття музикою виховують любов до прекрасного, розуміння мистецтва загалом, вчать гуманного ставлення до інших та природи, розвивають моральні якості людини.

Різноманітні теорії аналізують та показують важливість і особливий вплив усіх видів музичної діяльності саме на розвиток дитини дошкільного віку. Наприклад, учені та лікарі неодноразово доводили користь співу та заняття вокалом, адже, крім сприятливого психологічного стану та розвитку впевненості у собі, спів має значний вплив на організм людини та його системи. Підраховано, що коли діти правильно співають із педагогом, діапазон частот, що виникає в результаті роботи голосових зв'язок, становить від 70 до 3 000 коливань на секунду, що впливає на імунітет, значно його покращуючи.

Правильний спів нормалізує роботу дихальної системи та виконує профілактику респіраторних захворювань. Необхідність чітко вимовляти тексти пісень розвиває мовний апарат, дикцію, стимулює мовну активність, у невимушеній формі виправляє наявні дефекти мовлення у дитини, лікує логоневроз. Лікарі доводять, що гормони, які виділяються в процесі співу, благотворно впливають на нервову систему. Схожий ефект показують дослідження впливу шоколаду. Досліджуючи людей, які займались музикою та вокалом у дитинстві, вчені виявили цікаву закономірність: ці люди значно швидше опановують іноземні мови та краще, ніж їхні однолітки, володіють ними.

Дослідження впливу гри на музичних інструментах на розвиток дітей дошкільного віку показали вражаючі результати. Окрім розвитку логічного мислення, сприйняття інформації, виявлено

значний вплив на розвиток пам'яті та координації рухів. Сучасні науковці, викладачі Сент-Ендрюського університету у 2008 році помітили, що діти, які займалися музикою протягом трьох років, перевершили своїх однолітків одразу з чотирьох показників, таких як сприйняття інформації на слух, моторика, словниковий запас та логічне мислення [14]. Гра на музичних інструментах одночасно поєднує всі види діяльності, адже потрібно слухати й чути мелодію, відчувати ритм, аналізувати зображення (ноти чи умовні позначення), відтворювати текст і координувати рухи рук та ніг (під час гри на фортепіано).

Важливим є такий вид музичної діяльності, як слухання музики. Французькі вчені під керівництвом Емануеля Бігана, який є директором лабораторії з вивчення проблем розвитку при Університеті Бургундії, також провели дослід. Результати були опубліковані у книзі «Сприятливий вплив музики на мозок». Вчені довели, що немовля здатне запам'ятовувати музику ще в утробі матері. Ці мелодії дитина може розпізнати навіть через рік після народження. Професор Е. Біган впевнений, що «музика створює в дитині макростимулятори мозкової активності, що сприяють кращому засвоєнню мови, читання, а пізніше – і навчання» [13].

Доведеним є взаємозв'язок музичної діяльності з розвитком мовлення дітей дошкільного віку. Відомо, що виховання культури художньо-естетичного сприймання музичних творів, їх елементарного аналізу неможливе без участі мовлення. Водночас створені під впливом художніх вражень образи збагачують можливості яскравого вираження в танці, співах, музикуванні тощо. На кожному музичному занятті також відбувається активізація в словнику дітей назв жанрів музичних творів, музичних інструментів, нот, іграшок, інших музичних термінів [9, с. 48].

Крім загального розвитку мови дитини в ранньому віці, музика допомагає в майбутньому краще володіти та засвоювати іноземні мови. Дослідження показали, що прослуховування творів Моцарта покращує пам'ять у студентів в процесі навчання й підвищує IQ. Також Моцарт позитивно впливає на пацієнтів з хворобою Альцгеймера та епілепсією, тому у XX столітті стали частіше використовувати так звану музичну терапію. За даними недавнього дослідження, музика допомагає дітям у вивченні іноземних мов. Аліса Герц-Зоммер, піаністка, що дожила до 110 років, заявила, що секретом її довголіття є музика. Вона допомагала їй подолати всі важкі періоди життя [15; 16].

Висновки. Отже, музичне мистецтво має вагомий вплив на розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку, який вважається найбільш чутливим періодом для цього. Ознаками творчої особистості є наявність стійкого інтересу до певного виду діяльності з раннього віку, висока внутрішня мотивація, сміливість, фантазія та розвинена уява. Творчі здібності, а саме ладове відчуття (емоційне сприймання та впізнавання), здібність до слухового уявлення (музична пам'ять), музично-ритмічне відчуття (здібність відтворювати ритм), музичний слух (який іноді є абсолютним), чудово проявляються й формуються через музичну діяльність. Оточення, в якому дитина зростає та перебуває як вдома, так і у закладі дошкільної освіти, відіграє вирішальну роль у розвитку її творчих здібностей. Усі види музичної діяльності (слухання музики, спів, гра на музичних інструментах) справляють значний вплив на розвиток дитини дошкільного віку. Підсумовуючи, бачимо, який великий вплив на розвиток та життєдіяльність людини має музика, що ще раз доводить необхідність її використання для розвитку творчих, всебічно розвинених та успішних у майбутньому особистостей.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник: А. Богуш ; авт. кол. А. Богуш, Г. Беленька, О. Богиніч, Н. Гавриш, О. Долинна, Т. Ільченко, О. Коваленко, Г. Лисенко, М. Машовець, О. Низковська, Т. Панасюк, Т. Піроженко, Т. Поніманська, О. Сідельнікова, А. Шевчук, Л. Якименко. Київ : Видавництво МОН, 2012. 26 с.
2. Володарська М., Каневський Є. Музика. Харків : Фоліо, 2008. 319 с.
3. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2016. 158 с.
4. Лосев О. Музична естетика античного світу. Вступний нарис і зібрання текстів. Київ : Муз. Україна, 1974. 219 с.
5. Ляшко М. Особливості розвитку музичних здібностей та їх вплив на загальний розвиток особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 399–403.
6. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. Гавриш, Т. Панасюк, Т. Піроженко, О. Рогозянський, О. Хартман, А. Шевчук. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
7. Освітня програма розвитку дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. кер. проєкту В. Огнев'юк ; авт. кол.: Г. Беленька, О. Богиніч та ін. ; наук. ред.: Г. Беленька, М. Машовець. Київ : Київський університет ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

8. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
9. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 280 с.
10. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд.: О. Байєр, Л. Батліна, А. Богуш та ін. ; наук. керівник А. Богуш ; за заг. ред. Л. Батліної. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.
11. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5 т. Т. 2 : Сто порад учителеві. Київ : Рад. школа, 1976. 670 с.
12. Аксьонова О., Аніщук А., Артемова Л. та ін. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / наук. кер. О. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.
13. Bigand E. Les bienfaits de la musique sur le cerveau Éditions Belin. Humensis. 2018. URL: <https://excerpts.numilog.com/books/9782410013795.pdf>.
14. Цікаве навколо: 8 фактів про вплив музики на роботу головного мозку. URL: <https://mors.in.ua/main/793-8-faktiv-pro-vplyv-muzyky-na-robotu-golovnogo-mozku.html>.
15. Користь музики. URL: <https://healthsukr.ru/vagitnist-i-pologi/15082-korist-muziki.html>.
16. 109 years old alice herz sommer: hope through music. URL: <http://breakformusic.com/?portfolio=522-2>.

References

1. Bazovyj komponent doshkil'noyi osvity' [Preschool Education National Standard] / Naukovy'j kerivny'k: A. Bogush; avt. kol-v: Bogush A., Byelyen'ka G., Boginich O., Gavry'sh N., Doly'nna O., Il'chenko T., Kovalenko O., Ly'senko G., Mashovecz' M., Ny'zkovs'ka O., Panasyuk T., Pirozhenko T., Ponimans'ka T., Sidel'nikova O., Shevchuk A., Yaky'menko L. Ky'yiv : Vy'davny'cztvo MON, 2012. P. 26. [in Ukrainian]
2. Volodars'ka M., Kanevs'ky'j Ye. Muzy'ka [Music] / M. Volodars'ka, Ye. Kanevs'ky'j / Kharkiv: Folio, 2008. P. 319. [in Ukrainian]
3. Dy'ty'na v doshkil'ni roky': kompleksna osvitnya programa [Preschool Childhood. Curriculum] / avtor. kolekty'v; nauk. kerivny'k K. Krutij. Zaporizhzhya : TOV "LIPS" LTD, 2016. P. 158. [in Ukrainian]
4. Losyev O. Muzy'chna estety'ka anty'chnogo svitu / Vstupny'j nary's i zibrannya tekstiv [Music esthetic at Ancient World. Introduction texts] / O. Losyev. K. : Muz. Ukrayina, 1974. P. 219. [in Ukrainian]
5. Lyashko M. Osobly'vosti rozvy'tku muzy'chny'x zdbnostej ta yix vply'v na zagal'ny'j rozvy'tok osoby'stosti [Music competencies' Development] / Molody'j vcheny'j. № 5. 2017. P. 399–403. [in Ukrainian]
6. Osvitnya programa "Vpevneny'j start" dlya ditej starshogo doshkil'nogo viku ["Confident start" Curriculum for Preschoolers] / N. Gavry'sh, T. Panasyuk, T. Pirozhenko, O. Rogozyans'ky'j, O. Xartman, A. Shevchuk. K. : Ukrayins'ka akademiya dy'ty'ntstva, 2017. P. 80. [in Ukrainian]
7. Osvitnya programa rozvy'tku ditej vid dvox do semy' rokov "Dy'ty'na" ["Child" Curriculum for Toddlers and Preschoolers] / nauk. ker. proektu V. Ognev'yuk ; avt. kol.: G. Byelyen'ka, O. Boginich [ta in.]; nauk. red.: G. Byelyen'ka, M. Mashovecz'. K. : Ky'yiv. un-t im. B. Grinchenka, 2016. P. 304. [in Ukrainian]
8. Programa rozvy'tku dy'ty'ny' doshkil'nogo viku "Ukrayins'ke doshkillya" ["Ukrainian Preshool" Curriculum for Preschoolers] / O. Bilan; za zag. red. O. Ny'zkovs'koyi. Ternopil': Mandrivecz', 2017. P. 256. [in Ukrainian]
9. Romanyuk I. Muzy'chne vy'xovannya. Organizaciya roboty' u doshkil'nomu navchal'nomu zakladi: navch-metod. posibny'k. [Providing of musical activities at Kindergarten] / I. Romanyuk. Ternopil': Mandrivecz', 2014. P. 280 [in Ukrainian]
10. Svit dy'ty'ntstva : kompleksna osvitnya programa dlya doshkil'ny'x navchal'ny'x zakladiv ["Childhood World" Curriculum for Preschoolers] / uporyad.: O. Bajyer, L. Batlina, A. Bogush ta in.; nauk. kerivny'k A. Bogush; za zag. red. L. Batlinoyi. Ternopil' : Mandrivecz', 2015. P. 200. [in Ukrainian]
11. Suxomly'ns'ky'j V. Vy'brani tvory [Recommended works] : v 5 t. / V. Suxomly'ns'ky'j. T. 2: Sto porad uchytel'ev. K.: Rad. shkola, 1976. P. 670. [in Ukrainian]
12. Ya u Sviti. Programa rozvy'tku dy'ty'ny' vid narodzhennya do shesty' rokov ["Me at the World" Curriculum for Toddlers and Preschoolers] / O. Aks'onova, A. Anishhuk, L. Artemova [ta in.] ; nauk. ker. O. Kononko. Ky'yiv : TOV "MCzFER-Ukrayina", 2019. P. 488. [in Ukrainian]
13. Bigand E. (2018). Les bienfaits de la musique sur le cerveau Éditions Belin. Humensis. Available from: <https://excerpts.numilog.com/books/9782410013795.pdf>.
14. Cikave navkolo: 8 faktiv pro vply'v muzy'ky' na robotu golovnogo mozku. Retrieved from: <https://mors.in.ua/main/793-8-faktiv-pro-vplyv-muzyky-na-robotu-golovnogo-mozku.html>. [in Ukrainian]
15. Kory'st' muzy'ky' [Elektronny'j resurs]. Retrieved from: <https://healthsukr.ru/vagitnist-i-pologi/15082-korist-muziki.html>. [in Ukrainian]
16. 109 years old alice herz sommer: hope through music. Retrieved from: <http://breakformusic.com/?portfolio=522-2>.